

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXX

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 30

THE WORK OF IVO ANDRIĆ

Accepted at the III meeting of the Department of language
and literature, on 27th of March 2018, on the basis of reviews from
prof. dr *Snežana Samardžija*, prof. dr *Jovan Delić* and prof. dr *Radivoje Mikić*

E d i t o r

Academician

MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 30

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности
27. марта 2018. године на основу рецензија проф. др *Снежане Самарџије*,
проф. др *Јована Делића* и проф. др *Радивоја Микића*

У р е д н и к

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

.

БЕОГРАД 2018

САДРЖАЈ

Обележавање Андрићевог јубилеја.....	11
Маја Гојковић, председница Народне скупштине Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	15
Академик Владимир С. Костић, председник САНУ <i>Беседе Иве Андрића</i>	17
Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	21
Академик Миро Вуксановић, <i>Андрићеви сусрећи са речима</i>	25
Живојин С. Станојчић, <i>Андрићев језички исказ – у светлу савремених му теоријских ставова о српском књижевном језику</i>	33
Živojin S. Stanojčić, <i>Andrić's language expression – in the light of the contemporary theoretical stances on the serbian literary language</i>	48
Злата Бојовић, <i>Андрићево поимање Старог Дубровника</i> <i>Дубровачка хроника</i>	49
Zlata Bojović, <i>Ivo Andrić's idea of old Ragusa</i> <i>Ragusan Chronicle</i>	55
Славко Гордић, <i>Тема зла у Андрићевом делу</i>	57
Slavko Gordić, <i>Theme of evil in the work of Ivo Andrić</i>	66
Михајло Пантић, <i>Поезија Иве Андрића</i>	67
Mihajlo Pantić, <i>Die Lyrik von Ivo Andrić</i>	79

Стојанка Милановић, <i>Елементи њоеитике модернизма у лирској њрози Иве Андрића</i>	81
Stojanka Milanović, <i>The elements of modernist poetry in poetic prose of Ivo Andrić</i>	95
Милан С. Потребих, <i>Трајом Андрићеве сћваралачке еволуције у раној лирици и збиркама њесама у њрози Ex Ponto и Немири</i>	97
Milan S. Potrebić, <i>Tracking Ivo Andrić's poetical evolution in early poems and collections of prose poetry Ex Ponto and Nemiri</i>	114
Биљана Ђорђевић Мироња, <i>Дневник Иве Андрића</i>	115
Biljana Đorđević Mironja, <i>Ivo Andrić's diary</i>	128
Слађана Јаћимовић, <i>Пишчева модерност и критичарски хоризонт очекивања – збирка Лица Иве Андрића</i>	129
Slađana Jaćimović, <i>Writer's modernity and critical horizon of Expectations – collection The Faces by Ivo Andrić</i>	140
Лидија Томић, <i>Знакови поред пута – њућ кроз знакове Андрићевой сћваралачћива</i>	141
Lidija Tomić, <i>Andrić's Signs by the roadside – road through the signs</i>	153
Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић, <i>Знакови на ойасном њућу – краћки њоворни изрази усменој њорекла у Знаковима поред пута Иве Андрића: засћућљеност и функција</i>	155
Ljiljana Ž. Pešikan-Ljuštanović, <i>Signs by the dangerous road: spoken phrases of verbal origin in Ivo Andrić's Signs by the roadside: representation and function</i>	173
Бошко Ј. Сувајџић, Александра П. Бјелић, <i>Фолклорни елементи у њроцесу обликовања Проклете авлије Иве Андрића</i>	175
Boško J. Suvajdžić, Aleksandra P. Bjelić, <i>Folk elements in the process of creating the Damned yard by Ivo Andrić</i>	190
Данијела М. Поповић Николић, <i>„Олујаци“ Иве Андрића – о њтрадиционалом доживљају оносћраной и неким елементима фолклорной модела удаје на далеко</i>	191
Danijela M. Popović Nikolić, <i>“Olujaci” by Ivo Andrić and the tradition notions about other world and folklore model of getting married far away</i>	205
Јеленка Ј. Пандуревић, <i>Ткачка ѡерминологија и њена симболика у ѡумачењу Андрићевой дјела</i>	207
Jelenka J. Pandurević, <i>Weaving terminology and its symbolism in interpretation of Andrić's work</i>	223

Данијела Петковић, <i>Фолклорна подлога ликова Андрићевих приповедака</i>	225
Danijela Petković, <i>The folklore base of the characters in Andrić's stories</i>	239
Нина Марковић, <i>Ђавоља работа у људском свету (демонско-хтонски слој фолклорне традиције у прози Иве Андрића)</i>	241
Nina Marković, <i>Devil's work in human world (demonic and chthonic layer of folklore tradition in prose by Ivo Andrić)</i>	257
Лидија Д. Делић, <i>Има ли основа да се за Андрићево приповедање веже термин формулативности?</i>	259
Lidija D. Delić, <i>Is there any basis to associate the term formularity with Ivo Andrić's narration?</i>	269
Снежана Д. Самарџија, <i>У причању је спас (Андрићев однос према усменом стваралаштву)</i>	271
Snežana D. Samardžija, <i>In talking lies salvation (Andrić's relation towards oral art)</i>	286
Радивоје Б. Микић, <i>Морфолошке карактеристике Куће на осами</i>	287
Radivoje B. Mikić <i>Morphological characteristics of The House on its own</i>	301
Марко Недић, <i>Андрићева Кућа на осами као модел приповедачког венца у новијој српској књижевности</i>	303
Marko Nedić, <i>Andrić's The house on its own as a model of narrative wedge in modern serbian literature</i>	314
Милица Кецојевић, <i>Кућа на осами као приповедни циклус</i>	315
Milica Kecojević, <i>Ivo Andrić: The house on its own as a narrative cycle</i>	330
Зорица Несторовић, <i>Грађа у збирци приповедака Иве Андрића из 1931. године</i>	331
Zorica Nestorović, <i>Structure in the collection of Ivo Andrić's short stories from 1931</i>	343
Драгана Грбић, <i>Приповеке Иве Андрића у Српском књижевном гласнику</i>	345
Dragana Grbić, <i>Ivo Andrić's short stories in Srpski književni glasnik</i>	365
Милан Алексић, <i>Андрићева прва збирка приповедака – одабир и композиција</i>	367
Milan Aleksić, <i>Andrić's first collection of narratives – selection and composition</i>	381

Марија Благојевић, <i>Рукописна праћа иривоводака Иве Андрића – реконструкција Нових приповедака</i>	383
Marija Blagojević, <i>Materials of Ivo Andrić's stories – the reconstruction of Nove pripovetke</i>	397
Горана Раичевић, <i>Андрићеве ириче о окуиацији: кључ за унуираињу биографију иисца</i>	399
Gorana Raičević, <i>Belgrade war stories by Ivo Andrić: a path to inner writer's biography</i>	412
Наталија П. Јовановић, <i>Жена као јунакиња самоослобођења (ириовейка „Злосављање“ Иве Андрића)</i>	413
Natalija P. Jovanović, <i>A woman as a heroine of self-liberation (Ivo Andrić's "Zlostavljanje" story)</i>	426
Жанета Ђукић Перишић, <i>Самоубиство у Андрићевом делу</i>	427
Žaneta Đukić Perišić, <i>The suicide in Ivo Andrić's work</i>	440
Јован Делић, <i>Андрићеви ирсџенови (за иоеику комозиције Андрићевих романа)</i>	441
Jovan Delić, <i>Andrić's rings (the poetics of the composition of Andrić's novels)</i>	452
Стојан Ђорђић, <i>Айсџраховање и есџеџизовање нарације у Проклетој авлији</i>	453
Stojan Đorđić, <i>Sur la valeur esthétique de La Cour maudite d' Ivo Andrić</i>	466
Данијела Д. Костадиновић, <i>Исџорија и иоејединац у роману Госпођица Иве Андрића</i>	469
Данијела Д. Костадинович, <i>История и единица в романе Госпођица Иво Андрича</i>	483
Станиша Тутњевић, <i>Андрићевска слика Босне – свијесџ о друџом на размеђу иоеиике и идеолоџије</i>	485
Staniša Tutnjević, <i>Andrić's Bosnia – the understanding of other in between of poetics and ideology</i>	501
Предраг Петровић, <i>Свеџ као иозорница у романима Иве Андрића</i>	503
Predrag Petrović, <i>The world as a stage in the novels of Ivo Andrić</i>	516
Горан Радоњић, <i>Моџив доласка у Андрићевој ирози и ириовиједање као инџерџреџиација ирича</i>	517
Goran Radonjić, <i>Motif of arrival in Andrić's fiction: narration as interpretation of stories</i>	529

Слободан Владушић, <i>Ексцентрични јунак, фигура личности и мотив наслеђивања у причи „Чаша“ и Проклетој авлији</i>	531
Slobodan Vladušić, <i>The eccentric protagonist, personality figure and the motif on inheritance in the story „Čaša“ and The Damned Yard</i> ...	543
Оља Василева, <i>Мотив тврде земље у причама „Пут Алије Берзелеза“ и „Мустафа Маџар“ Иве Андрића</i>	545
Olja Vasileva, <i>The motif of hard ground in the short stories “Put Alije Derzeleza” and “Mustafa Madžar” by Ivo Andrić</i>	558
Александра М. Угреновић, <i>Трагично у књижевности: есеји Иве Андрића о прози Симе Матавуља</i>	559
Aleksandra M. Ugrenović, <i>Tragic in literature: Ivo Andrić's essays on the narrative prose of Simo Matavulj</i>	566
Недељка В. Бјелановић, <i>Иво Андрић и Исак Самоковлија – прожимање наративних сензибилитета</i>	567
Nedeljka V. Bjelanović, <i>Ivo Andrić and Isak Samokovlija – interference of narrative sensibility</i>	580

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АНДРИЋЕВОГ ЈУБИЛЕЈА

Одељење језика и књижевности САНУ на свом октобарском скупу 2016. године предложило је да се у План научних скупова у 2017. уврсти и научни скуп поводом 125 година од рођења великог писца и нобеловца Иве Андрића.

Извршни одбор САНУ је 23. фебруара 2017. године донео одлуку о именовању Почасног одбора за прославу 125 година од Андрићевог рођења и Организационог одбора за Научни скуп *Дело Иве Андрића*.

Извршни одбор САНУ за председника Почасног одбора за прославу именовао је председника САНУ академика Владимира С. Костића, а за чланове: академика Љубомира Максимовића, академика Владету Јеротића, академика Драгослава Михаиловића, академика Наду Милошевић Ђорђевић, академика Љубомира Симовића, академика Душана Ковачевића, академика Предрага Пипера, академика Мира Вуксановића, као и проф. др Иву Тартаљу и проф. др Живојина Станојчића, учеснике научног скупа посвећеног животу и делу Иве Андрића у САНУ 1976. године.

Извршни одбор САНУ за председника Организационог одбора Научног скупа *Дело Иве Андрића* именовао је академика Мира Вуксановића, а за чланове дописног члана САНУ Злату Бојовић, проф. др Снежану Самарџију, проф. др Јована Делића и проф. др Радивоја Микића.

Почасни и Организациони одбор на заједничкој седници 13. марта 2017. године усвојили су програм обележавања Андрићевог јубилеја, с намером да се и на такав начин истакне трајно присуство Иве Андрића у српској књижевности и култури.

Свечана академија поводом 125 година од рођења Иве Андрића, у сарадњи са његовом Задужбином, одржана је 13. октобра 2017. године. Свечану академију беседом је отворио председник САНУ академик Владимир С. Костић. О Андрићу су говорили академици Матија Бећковић, Милосав Тешић, Душан Ковачевић и Миро Вуксановић и дописни члан САНУ Горан Петровић. Милан Михаиловић и Петар Михаиловић, драмски уметници, говорили су текстове по избору академика Мира Вуксановића.

вића *Андрић о академицима* – о Вуку, Његошу, Љуби Ненадовићу, Змају, Матавуљу, Скерлићу, Владимиру Ђоровићу, Сретену Стојановићу, Јовану Бијелићу, Иви Војновићу и Јовану Дучићу. Драмски уметник Небојша Дугалић говорио је монолог из романа *Проклетиа авлија*. Свечаној академији, у препуној Свечаној сали САНУ, присуствовао је и господин Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја у Влади Републике Србије. Коришћени су аутентични снимци из архива РТС и Радио Београда.

Поводом Дана САНУ, 20. новембра 2017. године, на свечаном скупу, у редовној рубрици „Завештања“ коју припрема академик Љубомир Симовић, по његовом избору, с насловом „Ћутање Иве Андрића“, драмски уметници Војислав Брајовић и Небојша Кундачина говорили су тематски повезане текстове из *Знакова њоред њућа*.

Научни скуп *Дело Иве Андрића* одржан је у Свечаној сали САНУ 13. и 14. децембра 2017. године, а отворен је 13. децембра, у 11.00 сати, уз присуство великог броја посетилаца. Скуп су поздравили председница Народне скупштине Србије госпођа Маја Гојковић и господин Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије.

Председник САНУ академик Владимир С. Костић имао је поздравну беседу, а академик Миро Вуксановић, председник Одбора за научни скуп, беседу „Андрићеви сусрети са речима“. Драмски уметник Тихомир Станић говорио је монодрамски одломак романа *На Дрини ћуприја*.

На дводневном научном скупу о Андрићевом делу говорило је 38 универзитетских професора, књижевних историчара и критичара из Србије, Црне Горе и Републике Српске: Живојин Станојчић, Злата Бојовић, Славко Гордић, Михајло Пантић, Стојанка Милановић, Милан Потребих, Биљана Ђорђевић Мироња, Слађана Јаћимовић, Лидија Томић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Бошко Сувајџић, Александра Бјелић, Данијела Поповић Николић, Јеленка Пандуревић, Данијела Петковић, Нина Марковић, Лидија Делић, Снежана Самарџија, Радивоје Микић, Марко Недић, Милица Кецојевић, Зорица Несторовић, Драгана Грбић, Милан Алексић, Марија Благојевић, Горана Раичевић, Наталија Јовановић, Жанета Ђукић Перишић, Јован Делић, Стојан Ђорђић, Данијела Костадиновић, Станиша Тутњевић, Предраг Петровић, Горан Радоњић, Слободан Владушић, Оља Василева, Александра Угреновић, Недељка Бјелановић. Саопштења са научног скупа рецензирани су проф. др Снежана Самарџија, проф. др Јован Делић и проф. др Радивоје Микић. Рецензије су примљене на седници Одељења језика и књижевности САНУ, 27. марта 2018. године. Потом су радови припремљени за објављивање. Уредник Зборника је академик Миро Вуксановић.

Библиотека и Архив САНУ за отварање Научног скупа о Андрићу поставили су камерне изложбе у витринама испред Свечане сале. За ову прилику објављена је публикација *Иво Андрић и Српска академија наука и уметности* коју је приредила Злата Бојовић, дописни члан САНУ.

На предлог Одељења језика и књижевности САНУ, Извршни одбор САНУ је 19. јануара 2017. године одлучио да књижара у Палати САНУ (угао улица Кнеза Михаила и Ђуре Јакшића) добије назив „Иво Андрић“. Назив је откривен 13. децембра 2017. године.

Годишњица рођења Иве Андрића обележена је пригодним програмима у Огранку САНУ у Новом Саду и у Огранку САНУ у Нишу.

Обележавање јубилеја Иве Андрића имало је запажене одјеке и признања у научној јавности и медијима.

М. В.

Маја ГОЈКОВИЋ,
председница Народне скупштине Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Велико ми је задовољство што имам прилику да вам се обратим у име Народне скупштине Републике Србије, поводом важног јубилеја какав је обележавање 125 година од рођења нашег нобеловца Иве Андрића.

На почетку, желим да захвалим Српској академији наука и уметности, која је препознала да се организовањем научног скупа *Дело Иве Андрића* отвара могућност да стручна јавност, кроз дискусију, да своје виђење великог уметничког опуса и рада Иве Андрића, да се озбиљним, научним приступом, сагледа богатство Андрићевих дела, која су и данас, у савременим оквирима, актуелна и захваљујући универзалним порукама припадају истовремено и садашњости и будућности.

Иако је сам Андрић говорио да је код њега „све обично, да обичније не може да буде“, јер не иде „као Хемингвеј у лов на лавове“, и не прави „боемске скандале“, дубоко сам уверена да је управо његов живот у временима историјских бура на нашим просторима, одредио његова књижевна дела и био огроман подстицај за стваралаштво које је иза себе оставио.

Зато, данас када говоримо о Андрићу јасно је да су његово одрастање у Вишеграду и Сарајеву, заточеништво у мариборској тамници, касније дипломатска каријера, повучени живот у Призренској улици у Београду за време Другог светског рата, били важна инспирација за његова дела, теме и јунаке о којима је писао, од *Ex Ponta* до приповедака и романа, који су га означили као сигурно једног од највећих светских писаца 20. века.

Андрић је можда најбоље у својој беседи, поводом доделе Нобелове награде, открио сву дубину приче и приповедања коју он види:

„Можда је у тим причањима, усменим и писменим, и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих бар могао наслутити, ако не сазнати смисао те историје“.

Управо, он је, враћајући се у трагичну историју и вишевековно робовање под Османским царством, али и преплитањем искуства свога времена, с идејама и мислима света у којем је живео, причао најдубље

и најсликовитије приче. Као страствен и проницљив посматрач људских судбина, чије око је било спремно да види све, сваког човека и сваки догађај, писао је о Балкану и људима овог поднебља.

Ако би неко желео суштински да схвати сву сложеност нашег простора, најбоље би то могао упознајући ликове Андрићевих дела. У причама о њима сваки странац може да пронађе најдубље људске карактеристике, мане и врлине, које ми који овде живимо често не видимо тако јасно. Слободно могу рећи да нас је познавао боље од онога што и ми сами знамо о себи.

Његова дела су позорница где се одвијају људске драме, где оживљавају древне легенде и чини се, како је то Милош Црњански добро приметио говорећи о *Ex Pontu*: „У овим записима што су песма, у овим песмама што су записи, чини ми се да почиње нова историја наше душе“.

Зато, Андрић се убраја у оне малобројне великане, чијим делима се враћате и увек на нов начин читате и откривате нове поруке, идеје и мисли. То је управо могуће због његовог раскошног дара да на аутентичан начин говори о бројним темама – од тамнице и заточеништва које обрађује у *Проклејтој авлији*, преко приче о судбини жене било да је реч о „Аникиним временима“, „Госпођици“, или Лотики или Фати Авдагиној из романа *На Дрини ћуприја*, или Аници Марковић из „Злостављања“, па све до мостова, који су за њега „важнији од кућа, светији од храмова, свачији и према сваком једнаки“, и „вредни наше пажње, јер показује место на коме је човек наишао на запреку и није застао пред њом“.

Све ово, Андрићев опус, који заузима посебно место у нашој и светској књижевности, чини јединственим и непролазним. Зато, овом приликом, желим да се захвалим Задужбини Иве Андрића, значајној културној установи, што деценијама чува и негује наслеђе једног од најзначајнијих људи рођених на овим просторима.

Познато је да Андрић није волео да говори о себи и својим делима питајући се „зар није помало неправедно да се од онога који створи неко уметничко дело, поред тога што је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу“!

Међутим, иако сâм Андрић није желео да говори о себи и својим делима, дубоко верујем да ми имамо обавезу и задатак да говоримо о Андрићу сваки дан.

У уверењу да ће овај научни скуп *Дело Иве Андрића* бити још један важан повод да се кроз вашу дискусију јавност подсети на велики опус и огroman значај Андрића, желим вам пуно успеха у раду!

Академик Владимир С. КОСТИЋ,
председник САНУ

БЕСЕДЕ ИВЕ АНДРИЋА

Данашњи скуп *Дело Иве Андрића*, уприличен у поводу 125 година од рођења великог писца, по својој структури указује на озбиљну намеру организатора да се остане у оквирима научног сагледавања и критичког осврта на књижевност Иве Андрића. Јер лик Иве Андрића, донекле у паралели са енигмом Николе Тесле, као да се одваја од свога дела, постаје апокрифна контура малограђанских конструкција и нарација, а део његове тајновитости и извесне биографске недоречености, која је можда само резултат става да је говор о себи унеколико непримерен и да треба да буде праћен осећајем стида, увелико се расклапа у десетине глупавих фабула уз помоћ псеудофактографије и „чуо сам то од некога ко му је био изузетно близак“. У чувеном есеју о тајни Симел тврди да тајна (чак и измишљена) омогућава особи која је зна, ма како минорна она била, привилегован положај. Напор да се свако ко је подигао главу изнад усуда нашег *inter feces*-а релативизира, да му се оштрицом сумњичаве и пословично мрзовољне чаршије одере кожа да би се видело шта је испод ње, и тако врати тамо где сви ми остали седимо у идили максиме „што би неко био бољи од нас“, напор да му сакривени иза завеса берлинских хотела или београдских салона завиримо у приватан живот, да његово ћутање макар имплицитно означимо као опортунизам и „што је то боље од нашег вечног ћутања“, итд., на крају крајева уопште и није прича о Иви Андрићу него о нама самима, нашим страховима, срамотама и стрепњама. Помало и љути на Андрића јер нам не даје инстант упуте и истине о животу, сажете препоруке о историји, политици, истини, достојанству, љубави, мржњи – кратке упуте на не више од 140 словних места, колико смо ради да примимо и, колико можемо, разумемо. На питања која постављамо Андрић ће нам евентуално пружити нешто попут одговора само под условом да смо га прочитали, често изнова, а „ко за то данас има времена?“, како сами себе лажемо. Дајмо нешто скраћено! А део љутње на Андрића заснива се управо на неизбежном сазнању да се он не може кратити, чега је чини се и сам био свестан. Хајде да и сам подлегнем чарима интрига и поновим апокрифну причу о људима из света фил-

ма који су га посетили у намери да екранизују, мислим да је у питању *На Дрини ћурија*, и да му објасне шта намеравају. Саслушао их је и рекао нешто попут: „Радите шта хоћете, само немојте ништа да дописујете!“

Иво Андрић је већ 91 годину члан Српске академије наука и уметности, од предлога Богдана Поповића и Слободана Јовановића 1926. године Српској краљевској академији да у редове својих дописних чланова прими, тада тек тридесетчетворогодишњака, Иву Андрића.

„Част нам је – пишу они – предложити за дописнога члана Академије уметности г. Ива Андрића. Међу млађим књижевницима који су се јавили после рата, Г. Андрић истакао се у први ред својим приповеткама које се одликују лепотом језика и уметничком формом, и у којима је читав један део нашега народа – Босански муслимани – описан са врло много психолошке проицљивости и живописности стила. Поред тих приповедака, г. Андрић је дао и две свеске самопроматрања у којима је показао једну у нашој књижевности доста ретку способност за проучавање психолошких и моралних проблема. Као један од најуглађенијих књижевника, г. Андрић заслужује да уђе у редове С. К. Академије, која му је, у једној ранијој прилици доделила једну од својих књижевних награда.“

Тринаест година касније, 1939. године, Богдан Поповић, Урош Предић и Ђорђе Јовановић, пишу Српској краљевској академији:

„Част нам је предложити за правога члана Г. Ива Андрића, досадашњег дописног члана наше Академије.

Г. Андрић је за последњих тринаест година, откако је 1926. био изабран за дописног члана, наставио свој рад с великим успехом (види збирку Приповедака од 1931, другу збирку од 1936; затим есеје о Гоји, о Симону Боливару ослободиоцу, и о Његошу као трагичном јунаку Косовске мисли, 1929, 1931, 1937). Тим својим радом стао је у сасвим први ред наших књижевника, и заслужио да уђе у редове С. Кр. Академије као њен прави члан. Овом приликом није потребно опширно излагати преимућства његовог књижевног рада приповедачког и моралистичког; Академији наука је познато да се радови Г. Андрића одликују оштрим посматрањем, психолошком верношћу и проицљивошћу, јачином осећања, уметничким обликом, и чистим језиком. Његови су радови истовремено уметничка дела и значајни психолошки и морални документи“.

Међутим, Иво Андрић своју приступну беседу, као редовни члан Одељења литературе и језика и Одељења за ликовне и музичке уметности, држи 24. јануара 1946. године, под насловом „О Вуку као писцу“. Зашто је Андрићева пажња, после Његоша, усмерена на Вука, за кога каже: „Јер, у питању је не само велики реформатор језика нашег и моћни писац реалиста пре реализма него и борац чија је изванредна девиза била: „Не да се. Али ће се дати!““, писац који је самим својим личним

примером савесног и несебичног рада нашу културну будућност гледао као светлу визију у којој „...од дана до дана, све друштво паметних расте, а лудих се умањује, и тако разум и истина побјеђују“, није на мени као лаику да тумачим. Ипак, читајући Андрићеву беседу намеће ми се цинична, али не и бесмислена сугестија да човек и када говори о другом, неизбежно и нехотимице говори и о себи и својим веровањима. Пратећи Скерлићеву констатацију да је Вук „романтичар по идејама, али да има рационалистички дух“, Андрић изговара: „Са таквим миром (миром који је неопходан добром писцу, јер писац треба да заноси читаоце а не да сам пада пред њима у заносе) и са таквом чистотом и једноставношћу средстава Вук је описао многе призоре и личности из оба устанка, и страшне и смешне и ниске и величанствене, и у њима дао верне многе исечке тадашње стварности.“

Иако је оно што се после приступне беседе догађало заправо историја, и то не само књижевна, на чије тумачење или величање немам ни права ни знања, ни способности, његово обраћање поводом доделе Нобелове награде, названо „О причи и причању“, звучи као наставак и даље развијање мисли које је начео у беседи одржаној у овој Академији. Полазећи од начете теме континуитета са Вуком, он се и захваљује „у име књижевности којој припадам“ и почиње бритким картезијанским питањем: „...зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу?“ Андрић не крије да је у групи оних „који смо мишљења да је говор уметничких дела чистији и јаснији ако се не меша са живим гласом његовог ствараоца“, што ће га у провинцијском и примитивном метежу екстровећераног одређивања вредности једног друштва у стварању коштати често гротескне подозривости. Осврћем се на узбудљиве редове о коначно, сврси писања и причања: „Начин и облици тога причања мењају се са временом и приликама, али потреба за причом и причањем остаје, а прича тече и даље и причању нема краја. Тако нам понекад изгледа да човечанство од првог блеска свести, кроз векове прича само себи, у милион варијаната, упоредо са дахом својих плућа и ритмом свога била, стално исту причу. А та прича као да жели, попут причања легендарне Шехерезаде, да завару крвника да одложи неминовност трагичног удеса који нам прети, и продужи илузију живота и трајања. Или можда приповедач својим делом треба да помогне човеку да се нађе и снађе? Можда је његов позив да говори у име свих оних који нису умели или, оборени пре времена од живота-крвника, нису стигли да се изразе? Или то приповедач можда прича сам себи своју причу, као дете које пева у мраку да би заварало свој страх?“

Док у беседи о Вуку Андрић издваја Вукову стваралачку искључивост још 1820. године, у којој одговара онима који су из сентимен-

тално-патриотских разлога сматрали да према тада још ретким српским писцима критика не треба да је строга, „Боље да ниједног списатеља немамо, него да само рђаве имамо!“, у свом обраћању Нобеловом комитету он даље развија своју хуманистичку оријентацију речима: „Свак прича по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича. Али допуштено је, мислим, на крају пожелети да прича коју данашњи приповедач прича људима свог времена, без обзира на њен облик и њену тему, не буде ни затрована мржњом ни заглушена грмљавином убилачког оружја, него што је могуће више покретана љубављу и вођена ширином и ведрином слободног људског духа. Јер, приповедач и његово дело не служе ничем ако на један или на други начин не служе човеку и човечности“.

Борхес у причи „Funes el memorioso“ описује човека који се свега сећа, сваке прочитане реченице, сваке речи коју је чуо, сваког листа који је видео на сваком дрвету. Упркос томе, Фунес је потпуни идиот јер нема способност да бира и одбацује. Култура стога подразумева способност не само да одбацимо оно што није неопходно, већ више од тога, да изаберемо оно што нам је неопходно, оно што нам је преко потребно. Данашњим састанком ми тај избор чинимо јавно и обзнањујемо га: Андрић нам је преко потребан. Ови избори, ма како изгледали узалудни у сумраку Гутенбергове галаксије, још увек су ужасно важни. Даме и господо, када претражујете Гугл, мораћете да укуцате чак четири прва слова Шекспировог имена, да би се назнака његовог имена (Шекспирове сентенце) појавила на седмом месту после, на пример, хероине масовне забаве Шакире или рок баладе *Shake it off*, уз коју се у загради додаје *genious lyrics*. Зато и овај састанак у САНУ има, ако не илегални карактер, спрам све само не безопасне баналности којом одише свакодневница, карактер алтернативног покрета отпора оним токовима које је Андрић програмски препознао да „не служе човеку и човечности“. Стога, да завршим парафразирајући оно што је можда сам Андрић рекао са почетка овог обраћања, да можемо да радимо шта год хоћемо, само да ништа не дописујемо!

Владан ВУКОСАВЉЕВИЋ,
министар културе и информисања у Влади Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Даме и господо, уважени домаћини, поштовани гости, није лако овом пригодном и свечаном приликом говорити о Иви Андрићу, после деценија, дугих деценија у којима су о његовом делу говорили најпозванији, најписменији, најдоличнији и најумнији људи, не само српског народа него и других народа широм света. О Андрићу је с разлогом говорено много и надам се да ће се тек говорити, али, наравно, свака прилика попут ове посебна је част и посебан изазов да се дода понеко зрнце на већ мноштво паметних, вредних и доличних ствари које су о овом великом човеку и писцу изречене.

Сто двадесет пет година од рођења је симболично интересантан датум. Андрић је рођен 1892. године, а те исте године рођена је једна друга особа, која је у овој држави, на овим просторима, била деценијама слављена као, како се тада говорило, највећи син наших народа и народности. И зато је у симболичком пољу врло важно да се та 1892. година, која је историји дала два кандидата за највећег сина наших народа и народности, обележава као година која је и нама понудила камен мудрости, којег ћемо од та два кандидата, из те године, да позлатимо и изаберемо. Оно што данас чинимо, представља разуман, честит, доличан, интелектуално поштен избор, што значи да смо на добром путу. Вратимо се Андрићу.

Босанска вила, значајни српски књижевни лист који је више деценија излазио у Сарајеву, у броју од 30. септембра 1911. године, објавио је и кратку поетску прозу „У сумрак“ с потписом: „Иво Андрић, Сарајево“.

У три кратка пасуса, на ћирилици и екавици, огласио се *urbi et orbi*, први пут писац чија ће библиографија након тачно сто година бити састављена од шеснаест хиљада библиографских јединица и обухватити преко хиљаду двостручно штампаних страница.

Андрићево дело је овде под кровом научно-културне установе чији је члан постао као тридесет четворогодишњи писац, окупило преко тридесет тумача, искусних зналаца и оних млађих, пред којима је научна будућност и перспектива српског проучавања Андрића.

Можда је нетачно рећи да се опет враћамо Андрићу, јер од Андрића се нисмо ни удаљавали, ни верни читаоци, ни одани тумачи. И време, као што то бива с књижевним класицима, само надаје и потврђује смисао његових језички густо изатканих прозних и поетских страница.

Писао је о својој завичајној земљи и људима, писао је о Београду у којем је зарана изабрао да живи, ликове је склапао ванредним поткивањем и домишљањем историјске и доживљене грађе, а писао је о тајни и драми званој: човек међу људима, на додељеном месту и времену.

На сваком језику на који је преведен, Иво Андрић је остао велики писац, а писао је на савршеном српском језику, којем је поставио модерне стандарде, вољно наслеђујући народне епске певаче и приповедача, Вука и Његоша, Кочића и Матавуља, отворен за разноврсна искуства светске књижевности.

Мада је на располагању имао и другачији избор, Иво Андрић је у више тешких прилика свој избор јасно потврђивао. Уградио се у достојно здање културе једног народа, који је своје наслеђе, као и своју државу, мукотрпно текао и нико му ништа није поклонио.

Прича о Иви Андрићу је прича и о вери као вододелници нација, судбини која је задесила само балкански простор и чија је жртва у злогуким и јетким тумачењима, понекад био Иво Андрић. Али Андрић је свој избор направио још као млад човек.

Иво Андрић је у познатом, али никада довољно тумаченом есеју „Његош као трагични јунак косовске мисли“, најтачније изразио историјску и етичку мисао која нас и даље заокупља. Прочитајмо овај Андрићев есеј изнова, пре него што ишта на ту тему сами паметно додамо.

Министарство културе и информисања је зато одлучило да у културним центрима Србије, које држава планира да отвори најпре у пријатељском Пекингу, пријатељској Кини, оснажи именом светски признатог српског писца Иве Андрића. Верујем да ће Српски културни центар у Пекингу, чије се отварање планира средином фебруара наредне године, понети име Иве Андрића. Недавно је, такође уз помоћ нашег Министарства, у далеком Мексику изашао превод завештајних *Знакова ѿред ѿуиѧ*. Помажемо према могућностима и рад Андрићеве задужбине и подухват коначног приређивања критичког издања српског нобеловца које се најављује, а што му одавно дугујемо.

За Андрића, како би рекли Менандар и Филомен, Ериније, богиње судбине, биле су милостиве и наклоњене. Андрић је за живота стекао и славу и углед и богатство. Славу и углед је пригрлио, а богатство је поделио онима за које је мислио да им је најпотребније, и то речито и сликовито говори о карактеру овог човека.

Ево једне анегдоте и апокрифа као што је и академик Костић искористио прилику да каже, јер апокрифа о Андрићу има доста. Борислав Михајловић Михиз бележи да је у једној шетњи са Андрићем, онакав какав је био Михиз, лакорек, лепорек и брзорек, мало неопрезно питао Андрића: „Како то, господине Андрићу“, или шјор Иво, како су га звали, „Ви који сте дошли из најцрњег босанског караказана да постанете такав господин?“ А Андрић је на свој андрићевски, скроман и достојанствен начин одговорио: „Михајловићу, да сте познавали Ракића, знали бисте шта је прави господин“.

У Андрићевом делу, посматрање, осећање, саосећање, запањујућа осетљивост чула, проницљиво запажање, оштроуман одабир значајних и карактеристичних детаља, истрајно историјско памћење и мудрост полихистора састају се да населе импозантну грађевину Андрићевог литерарног надахнућа и маште. Андрић је излио драгоцене еликсире свог талента директно у крв српске културе, а она је напојила сваки капилар тог сложеног тела. И данас док ово говорим, подсећам на ефективну вредност таквих животних напора, дакле, сада у овом часу верујем да постоје десетине и стотине људи у Србији који овог тренутка читају Андрићева дела, романе и приповетке и обузети су посебном грозницом када то чине.

Андрић је после приповетки и романа, као велики писац, слободно то могу да кажем, постао и нека врста филозофа. Ако филозофију схватимо не само као метафизику већ као било које широко сагледавање људских поступака, као свеобухватни став, не само о космосу и уму већ и о моралу, политици и вери, Андрић је филозоф. Филозофију не чини само форма. Андрић је на моменте, врло често заправо, дубљи од својих савременика филозофа, и то није изолована појава у историји. На онај начин на који је Шекспир био дубљи од Френсиса Бејкона и на начин на који је у литерарном смислу Монтејн био дубљи од Декарта. Многи су заслужено добили, у историји српске културе, признања и поштовања, али можда само Његош и Андрић оно побожно дивљење народа из кога су потекли и за кога су писали. И ако се понекад деси да искорачимо из кавеза наших пет чула и нађемо се у осетљивом и вибрантном свету метафизике, осетићемо ненадмашну узвишеност трагичне драме балканских народа, њену сложеност и скривену логику њене структуре и, коначно, узвишени подухват да се човек сагледа у перспективи свог места у космосу и судбини. Зато је у добром делу, у свега неколико оних који му стоје, раме уз раме, у духовном смислу, Андрић наша храна и наш живот.

Хвала на пажњи.

Академик Миро ВУКСАНОВИЋ

АНДРИЋЕВИ СУСРЕТИ СА РЕЧИМА

Имам част да упитам, на почетку сусрета који слави 125 година од рођења Иве Андрића, у његовој матичној кући, у Српској академији наука и уметности, чији је члан био безмало педесет година, где је свечано прослављена његова Нобелова награда и где му је, у години после одласка, приређен велики научни скуп, штампан зборник у две хиљаде примерака, касније и доштампаван, међу таквим чињеницама имам слободу да упитам шта би могао за ову прилику да спреми писац романа о речима осим извештаја како је Иво Андрић писао о речима, о српским на српском, чија је књижевна реч проговорила на педесетак језика.

И имам част да кажем, што брже то боље, да бисмо што пре у Андрићеве реченице, како сам у књизи коју држим поред узглавнице од њеног изласка до данас, у *Знаковима ѿред ѿућа*, идући редом, тражио и налазио места у којима се говори о речима, њиховом смислу, звуку и одјеку, па сам потом Андрићеве такве записе сажимао, с намером да им се види главни део и главна мисао, да их не померам и да, у елегичном набрајању, стигнемо до прилога *Знаковима* до започетог „Вечитог календара матерњег језика“, са сетом што је тај пророчки речник остао у наговештају, са жељом да верним преношењем Андрићевих записа о речима делимично покажемо шта би могао да има Андрићев „Вечити календар матерњег језика“ који немамо. Молим да заједно прођемо кроз *Знакове ѿред ѿућа*, застајкујући само на оним местима где је реч о речима, описним начином, без коментара, фуснота и тумачења да би се боље сачувала јасноћа, а све са бројевима страница, у загради, из првог издања, из 1976. године.

А можда и ми, као Андрић, познајемо човека који је за све што „нема или не разуме успевао да нађе понеку злу реч“ (14). Пише Андрић да у тешким временима, кад се људи сукобљавају жестоко и често, дођу однекуд „древне и познате речи као једини израз“ ужаса и неразумевања (17). Држао се девизе да је „ћутање снага а говорење слабост“, да се то види „и по томе што старци и деца воле да причају“ (35). Запазио је да смо

увреду некеме опростили или смо спремни да то урадимо ако му кажемо шта нам је учинио, а да је мука „док увреду носимо ћутке у себи“ (46).

Није штета што човек „мало говори, него што оно што рекне не казује ништа“ (50). Старачка говорљивост „смешна је и помало жалосна“, али „ведрија и здравија“ од мргодног старачког ћутања које је слично „ћутању младића у критичним годинама пубертета“ (50). И каже: „Шапућу да не би викали један на другог, јер не умеју да разговарају“ (51).

Мучило га је што нико није хтео да га слуша док је „био дечак и младић“ и мучило га је кад је „зашао у године“ што су сви тражили да говори о себи (57). „Људи који не пазе шта говоре“ постају „и себи и другима незгодни и тешки“ исто као и они што „само на то пазе“ (58). Да ли реч „револуција“ говори нешто више или нешто мање, „Зависи од тога са које стране барикаде се налази онај који ту реч изговара“ (60). Два су искушења за сувишно казивање: у младићко доба и у старости са „знацима сенилности“ (62).

Видео је бистрог, речитог и доброг човека с маном да „није никад научио: шта се може казати, када и на ком месту, а шта не“ (62). Подсетио нас је на причу како је султан на двору имао еветефендију чија је једина дужност била „да клима главом у знак одобравања на све што султан каже“ (69). После одласка од свега што су му људи рекли претекао је само „прамичак магле који се губи“ (71). Саветовао је да онај што „без потребе тумачи туђе поступке, или речи“ није добар и да га се треба клонити (80). Каже да је „правда“ звучна и честа реч без „смисла и значења, јер постоји само у односу према речи ‘неправда’“ (91).

У њему је живео „ситан, сујетан, малоуман и вулгаран ђаво“ који је журио да за „јевтин осмејак“ исприча све прочитане и чувене шале и анегдоте, а ако би неку заборавио, од истог ђавола није могао да спава и мирно мисли (95). Треба се чувати од сваког човека који се смешка, „говори мало, отежући речи, а пажљиво слуша оно што ти кажеш“ (111). Кад човек лаже, „његов речник је оригиналнији и богатији, биран и помало необичан“, па се тако одаје (126). Није најважније шта ко „уме да каже“, „него шта зна да уради“ (127). Ево исказа који не морамо да сажимамо: „Разумели смо се, иако се нисмо могли споразумети“ (136).

Мисли разборитих људи се „рађају у свом изразу, као у оклопу“, а „код брзоплетих и брбљивих мисли се јављају одвојено од израза“ (145). Реч „сам“ има само три слова, а у њима су „небројене године и недогледна пространства, пустоши, одрицања и страхоте сваке врсте...“ (149). „Њему ниједна ствар“ нема сврхе и значаја ако о њој не уме да каже „нешто друкчије и ‘лепше’ него што је икад раније речено“ (151). Док је у патњи и слутњама, „Нада каже: да, а све остало говори: не“, па између та „два камена смртоносног жрвња“ жели и очекује дане свог живота (159). Истина је да „једном мером меримо реч кад је упућујемо

људима око себе, а посве другом кад нас та иста реч, враћена, удари у лице“ (173).

Андрић запажа да и непозната реч мора да има значење као што позната реч може „да казује више од оног што ми о њој знамо“ (183). Преноси утисак да свака ствар изговорена „на јужном наречју“ изгледа и дужа и тужнија него што заправо јесте (184). А „старачка нетрпељивост према новим речима“ доказ је слабости; детињасто је бежање „од нових речи као од промаје“, јер је смена речи редовна појава (199). Речи су за писца „добре слуге, али зли господари“, побеђују, издају и одају, бивају „наша радост и наша слава“ а мука и брука ако „потпишемо неке речи као чекове без покрића“ (221). Нема „смисла и оправдања да писац ма шта говори у тренутку када његово дело настаје“, у процесу који је и нејасан и тајанствен, јер тада свака реч може да поплаши и отера „ону бојажљиву птицу која пева негде над нашом главом док ми тражимо свој израз“ (223).

Уснио је да свега једну реч може да каже свима, а када је ту реч изговорио, она је „остала без одговора и одјека“ и дозвала „тренутак јасног сазнања да је све свршено, изгубљено...“ (227). Ничим се није бавио као речима, ни о чем није ређе и мање размишљао, а ако му се то десило, одвођен је „далеко, кроз неке мрачне шуме и жедне пустиње“, изгубљен „у потери за смислом и пореклом речи“, одакле се редовно враћао „изнурен, мутне главе и празних руку“ (229). Најчешће у полууснулим часовима, „у тренуцима спорог буђења“, речи су насељавале његову свест, отварале „свој бал под маскама“ и своје игре „лудог ђипања и бучне теревенке“, играле се с њим као он с њима, „да се на крају не зна ни шта је шта ни ко је ко“. Устаје, пали светлост, тражи речи, оне се „једна по једна, враћају у своја стара утврђена значења“, види их, осим понеку која ће ипак доћи, али „то не значи да се првом приликом неће опет одметнути у неки ноћни карневал, као хајдук у планину“ (230).

А после добро проспавање ноћи, у наопаком свитању и буђењу, чинило му се да „ниједна реч нема више онај освештани, драги и ‘вечити’ смисао“, да се све изродило, али речи нису нестале, стоје „у дугим редовима поређане као у речнику“, са ћудљиво измењеним значењима, у потпуном хаосу, док „ваља ићи даље као и у најбољим временима“ (230–231).

У једној ноћи десила су се два чуда. У првом чуду је гледао како „све нове и нове речи су долетале и падале“ око њега „и – одмах се претварале у оно што су дотад означаавале“. У другом чуду се све одједном око њега опет претворило у речи које су одлетеле далеко од свега, „у тишину, у заборав, у непостојање, тамо где одлазе речи кад то престану да буду, кад изгубе значење и испадну из употребе“ (232).

Пожелио је да му реч буде чиста, од изворишта у „непознатом делу душе, све до увира свог у истој таквој души оног који буде хтео да је

слуша и прими“ (234). Носталгично казује како му је некад сваку реч и сваки звук „пратила цела поворка осећајних и мисаоних асоцијација“, па је то угашено, а све за њега нечујне „лепоте други чују, и беру их и носе кући као пуне нарамке цвећа“ (237). У срећном писању, каже, „речи се нижу саме од себе“ и слажу „у праву и једино могућу слику оног што човек жели да каже“. То је тако пошто у речима као „и свему што је живо, кружи невидљиви животни сок, и он је тај који их, као неко унутарње сунце, креће и окреће, даје им боју и облик, снагу и израз“. Човек који пише „срећно искоришћује појединости те несхватљиве и неухватљиве игре“, а речи живе свој двоструки живот (237).

Из основа је, каже Андрић, погрешна мисао да писац „у свакој прилици зна и може да створи тачан суд и каже праву реч, нову, тачну и меродавну“, јер му је често потребна баш таква реч (237). Није суштина у речима већ „у смислу који им дајемо кад их изговарамо или пишемо“ (241). Речи су сложено, помажући једна другу, „повезане у магично коло кроз које струји ритам целине“, али када треба да кажу нешто о себи, „одједном занеме, охладне, и леже као мртво камење...“ (244). Очигледан је јаз између мисли и речи којима се те мисли исказују. За сваки недостатак, немоћ и нејасност човек је налазио речи. Зато и „постоје толике речи које немају мисаоне подлоге и циркулишу као лажне паре помешане са правима“ (244–245). Ако куцкањем савијеним кажипрстом у винско буре дознајемо да ли је „пуно или празно, зашто и наша реченица не би могла музички нешто казати о присутности или одсутности мисаоне или осећајне садржине?“ (249).

Најпре се заклињао у речи, „примао их са слепом вером и искреним одушевљењем“, потом почео да наслућује истину да су речи „обичне варке“. Њима се човек служи „као што се онај који бежи, тражећи спас, послужи каменом на који стане или граном за коју се прихвати“ (249). Вештином и лукавошћу човек је најједноставнију реч „да“ умео „да растави на два слога и створи тако две речи које су у супротности“. Међутим, то исто није могао да учини са речју „не“. Зато је истом вештином и лукавошћу од „да“ умео да добије „не“ (250).

У бунама, ратовима и друштвеним променама „Највише и најтеже страдале су речи“. Може бити, према развоју ствари у свету, да нам неће бити потребне ни мисли ни речи и да ћемо се изражавати „непосредно поступцима, свршеним чином, као ударцем, коме не треба објашњења ни речи“ (251). Чини се да за оно „са негативним и тешким значењем наши људи употребљавају пре стране речи него своје“ (252–253). Да бисмо боље изразили своју мисао тражимо одређене речи, „поредак и ритам за те речи“, а понекад се јаве неке од њих „које носе живу и јасну нашу мисао“ (253).

Са старошћу „изгледа нам да свака десета реч коју чујемо има везе са неким нашим мислима и сећањима“. Не можемо да се уздржимо и

почињемо да причамо, прекидајући саговорника. „Уместо да сакупљамо туђа зрна, ми расипамо сопствену плеву“ (254). Речи су око нас „као ројеви снежних пахуљица око мирног путника који зна куда иде“, а када се „из те вејавице речи“ издвоји једна и испречи се испред нас, „страшна и огромна“, убојита је и неумољива као и „оно што казује и означава: вечност, љубав, борба, пораз, величина, лепота, смрт“ (255).

Знао је да су велики људи „драгоцен пробни камен“ у нашим недоумицама, често се питао шта би о нечему рекао Вук, а „још чешће: шта бисмо рекли ми данашњи људи да међу нама одједном искрсне неки нови Вук [...] и да нам отвара неке далеке и опасне видике“ (257).

Сажео је своје становиште као пресуду: „Петар Кочић ће остати као пример писца који је на најкраћи, најјаснији и најбољи могући начин успео да саопшти оно што је имао да каже људима свога језика“ (258). Неукост у језику се види када у преводу стоји: *зуб мудросѝи* а не: *умњак* (259).

У песми непознатог калуђера из осамнаестог века нашао је стих: *Јарка сунца злѝни круѝ*. Кад би год тај стих прочитао, не само да је видео но је и чуо „како младо створење живо и радосно поскакује низ невидљиве степенице сачињене од саме светлости“ (261). Као страствен читалац старих хроника и биографија наслушао се жалби на живот без смисла, али и видео да је човек и у најтежим приликама налазио могућности да каже нешто добро, „могао је да не уради неко зло, да *ѝређуѝи* злу реч...“ (261).

Неко је написао да је у Андрићевим рукама наш језик „постао послушно средство“, а он је иронично коментарисао како је са Духом „склопио фаустовски пакт“ и додао: „једна легенда више, једна истина мање“ (262–263). Читајући о себи као мудрацу и моралисти, обрадован па уплашен, видео је истину у Вуковим речима „да је то сасвим различито: знати о неком послу лијепо говорити, и знати га добро и паметно радити“ (268).

Казује да се одувек бавио речима, најпре онима што их је *изговорио* или *чуо*, затим онима које су *ѝисане* или *ѝѝамѝане*, а напоследку је остао с речима „које неће никад бити ни изговорене ни написане, ни штампане“, од којих је „сачињено ћутање“ (271). Уочио је да Томас Ман „нема празнине ни речи-ћорака“ и да стилска опширност служи речима које су „богате смислом“ (273). Учинило му се да би живот био „једна срећна вечност“ ако би живи говорили мање и ако би „покојници бар нешто могли да кажу“ (273). „Треба бити неповерљив и строг према речима“ док „често навиру на уста, као да их неко други из нас говори“ (279).

У песничким сликама и поређењима „има доста просте игре речи“, али и „доста драгоценог смисла“ који тражимо свуда, „а налазимо га само у поезији, понекад“ (280). Инфлација речи показује да „влада несигурност и забуна у мислима, неред у осећањима“, да је то „као патогено множење

ћелија у телу код извесних болести“, да тада човек бира да слабу реч „подупире са две нове речи, слабе као и она прва, или још слабије од ње“ (283). А „никад се не зна докле и са каквим последицама може да живи свака наша реч у другом човеку“ (362). Видик се мрачи када „говор почиње од чамотиње да ствара пустињу“ и када „речи долећу и насрћу у јатима, као скакавци...“ (417).

Било му је „пет или шест година“ кад је за некога речено: „Он је сумњив“, а касније је та реч толико нарасла да је неприметивши „постао и сам сумњив, себи и другима“ (433).

Циљано псујући, полицајац Шарић себи је стварао „илузију да псовка додаје нешто његовом ниском расту и нејакој и несигурној снази“ (503). Када је инжењер родом из брдских крајева почињао да прича о свом детињству, није као у другим приликама користио клишетиране изразе, већ је, озарен, изговарао: „у цик зоре саме“. Очигледно је у њему „као зрачак скривеног сјаја и трептај пригушеног зрака живео тај цик зоре саме...“ (505–506).

Досадни и упорни беседник очајнички продужава говор а „кад нема више ни једне мисли у глави, он ређа празне речи...“ (507–508). Тежаци, морнари, носачи и сви који раде тешке послове „разговарају међу собом са мало речи“ и сваки час показују своју велику црну руку, „као неки главни доказ, у исто време благ и тежак“ (534).

Човек са осмејком у очима изгледао је „као да ће сад изговорити неку нарочиту умну реч“ и ту реч је стално наговештавао, али је није „до краја живота изговорио“ (543).

Чини ми се да је малочас поменути *осмејак* међу најчешћим именицама у *Знаковима ѿред ѿућа*. Тако смо, са осмејком, стигли пред увод у „Вечити календар матерњег језика“ (565–572), где Андрић пише да ће у том недовршеном календару „на десетинама и десетинама страница бити говора о стотинама речи, можда и више“, да ту нико „не тражи ни лингвистике ни философије; ништа до записе једног песника о његовим сусретима са речима“.

С малим коментарима и подацима, као што је иначе радио у својим свескама, записао је речи: *данѿуба* (где има „нечега моралистички прекорног и мргодног“, али и „нечег романтичног“), *скрасиѿи се* (која је „као необичан минерал или редак цвет поред пута“), *разѿалиѿи* (где увек види део „модрога неба међу размакнутим белим облацима“), *ѿањич* (што је „празно зрно“), *ѿреврѿанер* (голуб превртач), *узѿлудник* (из реченице Радована Самарѿића), *домерак* (старобеоградско име за „цубок“), *мирник* (из записа Руђера Бошковића), *снебивѿи се* (реч с којом „човек може сатима, данима да се дружи и разговара“), *разѿовориѿи* („утешити кога разговором у његовој невољи или жалости“), *чуваркућа* („прадеда Тодор Младеновић“ одређен да чува кућу или биљка „која се сади на

улазу у кућу, на крову или на капији“), *одахнућии* и још неколике, с истим кореном, до судбоносног *издахнућии* које „означава крај свега што сада јесмо“. Највише тако забележених речи је из 1973. године (574). По свему видимо и можемо да потврдимо како је Андрић при свом крају хтео да састави „Вечити календар матерњег језика“ као тестаментарну књигу.

Најпотпуније, и то на почетку замишљеног „Вечитог календара матерњег језика“, истумачио је лепу и тајанствену реч *бео*, *бела*, *бело*, која је за њега „светла, моћна, звучна и блештава, а нејасна и тешко објашњива“, истовремено. Навео је примере и изреке: *бели свей*, *бели дан*, *бели цар*, *беле њеле*, *бела застава*, *бела маија*, *на белом хлебу*, *бели удовац*, *бела врана*..., презимена Белић, Бељански, Белогрлић, Белобрк, Бјелопавлић, потом Београд, Бела Црква, Бијело Поље, Бела Паланка.

У антологијској минијатури дао је „лик прецветале лепотице Циганке са Чубуре“ која „прича о свом првом љубавнику и о трагедији у којој га је изгубила“, запомажући:

„А волела сам га, господине! Јаооо, волела сам га као белог бога!“

На завршетку казивања о речи *бео*, *бела*, *бело*, Андрић је навео седам стихова, од којих је први „Уранила Косовка девојка“, а испод њих дао поетичан и узбудљив коментар:

„Овде све сија и блешти од белина разних тонова и различитог порекла. Нису бели само рукави, лакти ни хлебац него неки бели сјај као да се шири од *девојке*, од *недеље*, *јаркој сунца* и *злајних кондира*. Та белина није само физичке природе, она као да избија из целог овог свечаног девојачког похода...“

Слагање Андрићевих записа о речима застаје овде, на српском трагичном пољу, у белини Косовке девојке што „се шеће по разбоју млада“ и вида ране.

АНДРИЋЕВА ПРВА ЗБИРКА ПРИПОВЕДАКА – ОДАБИР И КОМПОЗИЦИЈА

МИЛАН АЛЕКСИЋ*

С а ж е т а к. – У раду смо анализирали Андрићев одабир приповедака за прву збирку коју је под насловом *Приповејке* објавио у Српској књижевној задрузи 1924. године. Указали смо на особине приповедака на основу којих је Андрић извршио одабир и на који начин је компоновао ову збирку приповедака.

Кључне речи: Иво Андрић, приповетке, поезика

Иво Андрић је у време када је припремао за штампу збирку *Приповејке* (Српска књижевна задруга, 1924) имао већи број приповедака објављених у периодици или као самостално издање (*Пути Алије Берзеза* из 1920. и 1922. године), али их није све уврстио у прву збирку. Ова чињеница нам јасно показује да је одабир приповедака био заснован на њиховим особинама, а не на једноставном окупљању свих до тада објављених приповедака. Такав ауторов поступак нам показује присуство замисли о збирци као надређеној целини за приповетке окупљене у њеним корицама. У досадашњим освртима на ову Андрићеву збирку истицано је како је она „најразнороднија у садржинском, тематском и мотивском погледу”¹, чему је као доказ изношен опсег тема које су у њу укључене, те је тражена веза у простору заједничком свим приповеткама, простору Босне и Херцеговине и објашњавана разноликост тема Андрићевом потребом да обухвати сав босанско-херцеговачки живаљ. Нама се чини да Андрићева књига уопште није разнородна, или то може изгледати само на први поглед.

Због тематске разноликости књига је била посматрана као „мозаик у великом”,² па због тога и њеној композицији није посвећена пажња тумача. А композиција збирке је такође интересантна, будући да није била засно-

---

* Филолошки факултет Универзитета у Београду, milan.aleksic@fil.bg.ac.rs

¹ Радован Вучковић, *Велика синџеза*, Београд, Ниш: Киз алтера, Филозофски факултет, 2011, стр. 201.

² *Истио*, стр. 203.

вана на хронолошком принципу, те приповетке нису поређане нити према времену њиховог објављивања³ нити према историјском времену које је описано у појединим приповеткама. Интересантно је да је Иво Андрић на почетку збирке у напомени нагласио везу ових приповедака на тематском плану и називајући их приповеткама „о Турцима и о нашим”. Погледамо ли приповетке из ове Андрићеве збирке, видећемо да један број заиста одговара ауторовим речима из уводне напомене. Приповетке чија тематика заиста јесте заснована на односима између хришћана и муслимана у Босни чине већину у збирци (у питању су приповетке „У мусафирхани“, „У зиндану“, „За логоровања“, „Мустафа Маџар“), али не уклапају се све приповетке у овако постављен оквир. Најпре, ту су две приповетке у чијем средишту је Никола Крилетић и чија је радња везана за тада савремене догађаје, доба Великог рата у приповеци „Дан у Риму“ и време непосредно после рата у приповеци „Ноћ у Алхамбри“. Посматрамо ли тематске оквире приповедака, јасно нам је да се виде обриси неколико тематских група. Најпре, присутне су две приповетке о фратрима за време турске владавине Босном, две у којима су главни јунаци муслимани, такође за време турске управе („За логоровања“, „Мустафа Маџар“), три у којима се приказује време аустроугарске окупације Босне („Ћоркан и Швабица“, „Љубав у касабџи“ и „Рзавски брегови“ у којој се временски распон радње протеже од Берлинског конгреса до завршетка Великог рата) и већ поменуте две које су смештене у време рата („Дан у Риму“), односно после рата („Ноћ у Алхамбри“). Јасно је да јединства овде нема, нити да се на овај начин може објаснити Андрићев одабир. Нити су теме сличне, нити је у њима описано време истоветно. У приповеткама су обухваћени догађаји од прве половине XVIII века до времена након Великог рата. Шта је дакле кохезиони фактор за Андрићеву прву збирку приповедака?

Чини нам се да само детаљном анализом можемо открити шта спаја ове, на први поглед, разнородне приповетке. Андрић је приповетку „У мусафирхани“ поставио на челно место у збирци. Радња је смештена у време турске владавине Босном, а главни јунак је фра Марко, припадник фрањевачког реда који се није најбоље снашао у том позиву, те нема велики углед међу фратрима, неуспео је у наукама и као економ манастира задужен за практичне послове. Иако Андрић на почетку приповетке наглашава недостатност фра Марка у духовном позиву, побожност му не одриче ниједног тренутка, мада и њу представља као неубичајену и специфичног карактера. Јунак је скрајнут и скоро да је изван колектива коме треба да припада. Он је ослобођен обавезе заједничког обеда и заједничке молитве и дато му је да се стара о мусафирхани и Турцима који у њу свраћају, али он, и поред задужења која су далеко од духовне

³ Две приповетке („У зиндану“ и „Ноћ у Алхамбри“) први пут су објављене у овој збирци, што није наглашено редоследом приповедака.

сфере и те како има лично поимање вере и заноса. Његов доживљај вере и поимања божјег поретка имаће велики значај за приповетку зато што ће се показати да испод његове неукости и темперамента који не одговара фратарском позиву, постоји једно потпуно скривено стање у које јунак каткада запада и које назива својим „часовима милине“, а то стање заправо има епифанијски карактер. Како је то стање усмерено на духовно и божанско, а остварује се падањем у занос у ком јунак губи свест о сопственом физичком бићу и чини му се да учествује у божанском, оностраном поретку, не можемо га сматрати телесним и чулним искуством, нити га на било који начин можемо препознати као посредовано или препознато као чулно искуство⁴. Фра Маркови часови милине заправо су тренуци у којима осећа присуство Бога и његову милост на себи, а физичка димензија његовог бића као да нестаје током заноса, заправо врсте трансa у који јунак запада:

„Понеки пут га испуни та милина без икаква видљива повода. Такне чвор на дрвету или шав на одијелу, а кроз прсте му заструји и испуни га свега тај исти занос, па тако остане укочен, отворених уста и изгубљена погледа. Тако прође доста времена, а кад се прене, не сјећа се да је ишта одређено видео или чуо.”⁵

У тренуцима заноса који га обузима, фра Марко доживљава трансформацију сопствених могућности, уместо недостатности, тада се појављује милост која му омогућава „да разумије све, и са самим Богом да говори јасно и слободно.”⁶ Окосницу радње у овој приповеци чини фра Маркова тежња да покрсти јаничара Осму Мамелецију, који је остављен у мусафирхани тешко болестан, заправо на самрти. Фра Маркова тежња се импулсивно и нагло појављује, приповедач нам, иако је у питању нул-

⁴ В. Тихомир Брајовић, *Грозница и њодвиј*, Београд: Геопостика, 2015, стр. 75–80. Брајовић указује да тумачење Милана Богдановића који је сматрао да Андрић користи Фројдову теорију, а она свуда назире сексуалну подлогу, ипак превиђа да Андрићев јунак полазећи од стања полусвесне сензуалности доживљава „врсту личне епифаније” (стр. 77), али потом и сам препознаје аутоеротски порив који се испољава у виду „панеротског дослуха с васцелим божјим светом” (стр. 78). Не чини нам се да Андрић у овој приповеци има на уму фра Маркову потиснуту сексуалност, већ само показује његов епифанијски доживљај Божјег поретка (његову ужаснутост у тренутку препознавања телесних, еротских мотива имамо описану у приповеци „Код казана” у збирци *Приповетке* из 1931. године). Када Андрић жели да у приповеткама прикаже нагоне и сексуалну жељу, он то и учини, недвосмислено, као у приповеткама „За логоровања“, „Дан у Риму” или „Љубав у касаби“, да наведемо само примере из прве збирке, а много их је више у читавом приповедачком опусу Иве Андрића.

⁵ Иво Андрић, „Жећ“, *Сабрана дела Иве Андрића*, књ. 6, прир. Мухарем Первић, Петар Цацић, Просвета – Београд, Младост – Загреб, Свјетлост – Сарајево, Државна zaloжба Словеније – Љубљана, Мисла – Скопје, Београд, 1976, стр. 12.

⁶ *Истио*, стр. 11.

та фокализација, односно позиција свезнајућег приповедача, не открива фра Маркову мотивацију, нити рационализацију његове намере. Познато нам је само да фра Марко жели да спасе Турчинову душу, односно да не размишља о могућој опасности ако се за његову намеру сазна код Турака. Такође, интересантно је да ова борба за Мамелеџијину душу остаје потпуно тајна јер фра Марко не жели да му се други фратри ругају. Најпотпунији приказ фра Марковог доживљаја епифаније имамо након неуспелог покушаја преобраћања болесног Турчина. Изнервиран због Турчинове непоколебљивости и на самрти, фра Марко истрчава из мусафирхане грдећи наглас и себе и Осму Мамелеџију и тада доживљава поменути занос, заснован на вери, у коме епифанијски доживљава поимање Божјег поретка и милости оличене, не само у учествовању у небеском поретку, већ и у заузимању кључне улоге кормилара Божје лађе.

„Све је на тој великој божјој лађи која путује: варошица и њиве и манастир и мусафирхана.

– Знао сам ја да Ти никог не заборављаш, ни муцавог фра Марка ни оног грешног Осму Мамелеџију. Ако ко и плује на твој крст, то је само као кад човјек ружно усније. Опет на Твојој лађи има мјеста за све. Па и онај луди Кезмо, да није отишао . . .

У заносу, не зна да ли то говори или само мисли. Али види: за све и сваког има мјеста на овој лађи Господњој, јер Он не мјери ни аршином ни кантаром. Сад разумије како то да је `страшан Господ`, како то да покреће свјетове, све разумије иако нема ријечи, само не разумије откуд да он, фра Марко Крнета, невјешт и непослушан викар, ево држи кормило те лађе Господње. – Па опет заборавља себе. Само зна да се све што постоји креће и путује, и да све иде ка спасењу.”⁷

Важно је поменути да и фра Маркова намера да спасе душу Осме Мамелеџије није промишљена, нити планирана. Она се појављује импулсивно и без размишљања, приповедач наглашава да се и сам јунак изненади када започне да убеђује Турчина да промени веру. Чини нам се да је за разумевање фра Марка и његових акција најважније имати на уму његову побожност и веру која се испољава на необичан начин.

И у приповеци „У зиндану“ имамо на делу верски занос, али са већим степеном приказивања верске нетрпељивости. Ако је у приповеци „У мусафирхани“ верска нетрпељивост само имплицитно садржана у потреби преобраћања, у другој приповеци у којој је фра Марко главни лик, нетрпељивост је експлицитно приказана на самом почетку приповетке. Фра Маркова верска искључивост и острашћеност сада се јасно

⁷ *Исто*, стр. 19.

виде у непристајању на давање пореза везировом заменику. Фра Маркова острашћеност јача је од рационалног савета који му упућује фра Петар, који га и грди и критикује:

„Сад вијећају и препиру се: фра Петар му савјетује да понесе барем хиљаду пет стотина гроша, а фра Марко неће више од пет стотина.

– Шта мислиш ти, болан? Није се с Фазлом шалити.

– Не дам балији . . .

– Ама ко те пита даш ли ти; и главу ће ти узети.

– Нек узме; ја више од хиљаде не носим.”⁸

Фра Марко због верске острашћености поставља и сопствену егзистенцију у други план вођен жељом да сачува манастирски новац одбацујући неоправдани захтев турске управе. Верска нетрпељивост и искључивост фра Марка чине немогућим прихватање фра Петровог савета да пред везировим замеником буде понизан и тих. Андрић је на овом месту одабрао приповедачки поступак којим је избегао да покаже шта је изречено у дијалогу фра Марка и Фазле. У приповеци је коришћена промена фокализације и померање од нулте према спољашњој фокализацији, односно, Андрићев приповедач бира тренутке у којима тачку гледишта приближава јунаку и показује садржај његових мисли (нпр. када је фра Марко у ћелији), и оне када се приповедање приближава спољашњој фокализацији (нпр. нико не зна шта је фра Марко рекао Фазли). У сваком случају, то што је фра Марко одговорио Фазли морало је бити веома увредљиво судећи по реакцији везировог заменика (одмах почиње да бије фра Марка и наређује да га затворе у зиндан и пусте воду под њега). Степен избеумљености фра Марка, у тренуцима када се буди промрзао и мокар у тамници кроз коју тече вода, толики је, да би он, вероватно страдао, да се у суседној тамници није налазио други затвореник, православни свештеник, који га саветује како да се спасе. Фра Маркова реакција била је ограничена на молитве које не може да целовите изговори, већ само успева да се непрестано крсти, дакле, његова узданица је, све време, била вера.

У приповеци „Ћоркан и Швабица“ главни јунак је Ћоркан, човек са маргине друштва који је читавој касаби био и носач и слуга и помало луда, а који се у свеопштој поами за играчицом из циркуса, посебно истакао у лудостима. Описујући атмосферу учмале касаве у којој циркус доноси пометњу, Андрић посебно наглашава Ћорканову заљубљеност. Скупно лудило Андрић приказује преко пијанки које се умножавају и посебно детаљно описујући најрадикалнију која резултира хапшењима. Ћорканова заљубљеност овде представља нови облик заноса који погађа

⁸ *Истио*, стр. 23–24.

јунака, само уместо вере која је извор заноса за фра Марка, за Ћоркана је у питању љубавна жудња:

„А Ћоркан се промијенио као према некој несрећи. Једва стиже да посвршава најнужније свагдашње послове, па и то ради као у сну. Заборавља лако. Неће више да пјева кроз чаршију ни да игра на раскршћу, као што је прије чинио готово сваки дан. Несвијести му се, и у сну дрхти, стално је на опасним висинама, на рубу, и све се више пење. И с тих висина гледа на свој живот и на касабу. У њему расте љубав, а њему се чини да то расту његове снаге.”⁹

Ћорканову љубавну жељу додатно појачава алкохол, те није случајно наглашено у приповеци да обиље алкохола изазива појаву скупног лудила за време општих пијанки. За Ћоркана алкохол бива катализатор за још већи занос који поред љубавне жудње показује и његов поглед на сопствену егзистенцију и положај који има у друштву. На тај начин нам се Ћоркан приказује, управо како га је приповедач на почетку и најавио, као „несрећан бастард [...] и помало будала цијеле касаве”.¹⁰

Никола Мирковић, пишући тридесетих година XX века прву студију о делу Иве Андрића, наглашава разлику у поимању односа према жени која постоји између људи из Босне и странаца, разликујући Либер фон Леденика из приповетке „Љубав у касави“ од Ћоркана чије је испољавање љубавне жудње везано за севдах, односно кара-севдах, како и сам Андрић наводи: „То је игра љубави, која разара, освећује се и чини нас несрећнима, и која се у нас зове кара-севдах”¹¹. Андрић мајсторски показује како алкохол бива средство за додатно уклањање рационалног понашања преко градацијског приказивања Ћорканове промене од болно разнеженог пијанца, до разулареног и подивљалог, одједном агресивног и неустрашивог противника власти која се поима као препрека на путу до љубави. Наравно, након престанка дејства алкохола и интервенције власти, ствари се враћају у свој уобичајени поредак из којег је ишчилело све оно заносно и недоследно.

У приповеци „За логоровања“ Андрић приказује две страсти, у првом делу приповетке тврдичлук кадије који нема мира ни од помисли на природу света у коме има превише трошења и пропадања, а у другом делу приповетке болесну страст Мула Јусуфа, имама на војном походу против Карађорђевих устаника. Причом о Мула Јусуфу Андрић запо-

⁹ Иво Андрић, „Јелена, жена које нема“, Сабрана дјела Иве Андрића, књ. 7, прир. Мухарем Первић, Петар Цацић, Просвета – Београд, Свјетлост – Сарајево, Младост – Загреб, Државна zaloжа Словеније – Љубљана, Мисла – Скопје, Београд, 1976, стр. 189.

¹⁰ *Истио*, стр. 188.

¹¹ Према: Никола Мирковић, *Иво Андрић*, Београд: С. Б. Цвијановић, 1938, стр. 35.

чиње тему зла и његовог места у свету која ће заузети веома важно место у његовом целокупном опусу. У пољу дејства ових страсти нашла се девојка, бјегуница, како је у приповеци названа, која страда због стицаја околности: кадијиног тврдичлука и пашиног инаћења са Сарајлијама око Мула Јусуфа кога иначе није подносио. Уводећи у приповетку Мула Јусуфа, приповедач наглашава атмосферу тајанства која се ствара око њега. Он је приказан као човек тамне прошлости из које се помаљају чудне и застрашујуће приче о злочинима и разврату. Њега, као и Мустафу Мацара, мучи несаница, те журно пролази кроз све сокаке по касаби, док не обиђе све вишеградске четврти и махале, плашећи децу и жене које затварају капке на прозорима. Сабласност која га прати појачана је описом његовог молитвеног певања са минарета:

„Озго би кроз савијене дланове извијао гласом, дижући главу бијесно пут невидљива неба и млада мјесеца, сасвим утонула у кругу мутних и румених пара. А глас му се непрестано пење, сијева и реже у тами изнад града, као челик студен и танак а јак, да се дјеца буде и јецају, и швелје дижу главу с посла.”¹²

Деструктивни и изопачени нагони Мула Јусуфа мајсторски су приказани на самом завршетку приповетке. Андрић је изванредним одабиром детаља које узима у жижу описивања приказао манијакално сладострашће Мула Јусуфа:

„Ту има рука да путује, преко тих бедара и бокова. Никад краја! То је топло а глатко као лед. Уста му се криве и купе у грч као од малина. Подсјецају му се ноге и дрхти видно мишић на лијевом образу.”¹³

На почетку сусрета са ћерком требињског писара на тренутак нам се учини као да Мула Јусуф покушава да задржи контролу над собом док јој представља своју посету као припрему за молитву посвећену излечењу, након које ће је отпремити кући. Међутим, у наглашавању потребе да сласт пооштри, у тренутку када приповедач Јусуфа више ни не назива именом, већ блудником, јасно се препознаје Јусуфово потпуно предавање изопаченој жељи која у потпуности искључује рационално понашање и отвара могућност за појаву садистичког дивљања током ког ће девојка бити заклана. Посебно је ефектно приказана Јусуфова демонска трансформација у тренутку када се први пут, током отимања са девојком,

¹² Иво Андрић, *Немирна јодина*, Сабрана дела Иве Андрића, књ. 5, прир. Мухарем Первић, Петар Џацић, Просвета – Београд, Младост – Загреб, Свјетлост – Сарајево, Државна zaloжба Словеније – Љубљана, Мисла – Скопје, Београд, 1976, стр. 15–16.

¹³ *Истио*, стр. 20.

појави крв из посекотине начињене бритвом. Оног тренутка када Мула Јусуф угледа крв, он запада у неки посебни занос, подивљао као острвљена звер:

„Мула се укочи, глава му се завали, лице посивље, модре вјеђе се спустише дубоко. Из отворених уста су му вирила два зуба. Тако остаде часак, онда се стресе и бијесно јурну на дјевојку.”¹⁴

Након овог тренутка, приповедач описује узалудну борбу за живот несрећне бјегунице и приповетку завршава у тренутку када јој Мула Јусуф пререже грло и помеша се са њом у углу собе – алвата, који је, иронично, сматран сигурним местом у кући. Андрић нам одлуком да приповедање прекине на томе месту показује да је болесни нагон Мула Јусуфа заправо оно што му је најважније да покаже у приповеци. Шта се дешавало касније, након убиства, уопште није важно.

Друга приповетка из ове збирке у којој је Андрић велику пажњу посветио односу између човека и зла је приповетка „Мустафа Маџар“. Интересујући се за ову тему и обликујући посебан тип јунака, Андрић је заправо ишао за другим великим српским писцем из Босне, Петром Кочићем и, на првом месту, за његовом приповетком „Мрачајски прото“ о чему је већ писано.¹⁵ Мустафа Маџар је у овој збирци приповедака други представник Андрићевих негативних јунака, злотвора, први је, хронолошки гледано, Мула Јусуф, а касније се издвајају, између многих, Челеби-Хафиз из приповетке „Труп“ и Целалудин-паша из приповетке „Прича о везировом слону“. Сви поменути јунаци су били људи од књиге, образовани¹⁶ у верским школама, прва двојица и са уметничким талентом (Мула Јусуф пише песме, а Мустафа Маџар свира зурну). И приповедач наглашава да Мустафа Маџар више личи на побожна и учена путника него на великог ратника. Овај детаљ је важан зато што је и писцу стало да повуче везу између побожности и учености и зла које се из њих појављује.

Након књиге *Приповедачева естетика* Иве Тартаље који је први указао на важност семантике имена Андрићевих јунака¹⁷, пажњу проучавалаца су привукла имена јунака. У овим случајевима великих злотвора имена су такође брижљиво одабрана, значење имена Јусуф (варијанта

¹⁴ *Истио*, стр. 21.

¹⁵ В. Радивоје Микић, „Мрачајски ѝројо“ и „Мустафа Маџар“ – јенеза једној ѝија књижевној јунака, Научни састанак слависта у Вукове дане, зборник радова, *Иво Андрић у српској и евройској књижевности*, Београд, МСЦ, 2012, стр. 27–40.

¹⁶ Петар Џаџић у књизи *Мийско у Андрићевом делу* ове јунаке назива „ученим крвницима“. В. Петар Џаџић, *Мийско у Андрићевом делу*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1995, стр. 179. и 268.

¹⁷ В. Иво Тартаља, *Приповедачева естетика*, Београд: Нолит, 1979.

библијског имена Јосиф) је повезано са Божјим додавањем побожности, моћи и утицаја, и значи „Бог увећава”; име Мустафа значи „одабрани”; Хафиз значи „онај који зна Куран напамет”, а значење имена Целалудин је: „Узвишеност вере ислама”¹⁸.

У тумачењу приповетке „Мустафа Маџар“ највећа пажња се мора посветити главном јунаку. Да бисмо разумели његово понашање и пут који га одводи у пропаст, морамо, на првом месту, имати на уму да је он човек кога прогања зло које је сам починио. Велики и прослављени ратник, јунак боја код Бањалучке, бива мучен несаницом и кошмарним сновима који прерастају у халуцинације и привиђења између јаве и сна. Мустафа је још као младић, након завршене верске школе, отишао у рат најпре против Русије, а након тога и у рат против Аустрије. Злодела која је у ратовима чинио изменила су га, што је у приповедном свету наглашено чињеницом да, по повратку са ратишта, више не може да свира зурну, и још више податком да га несаница мучи откад су престале битке. Мустафу Маџара очигледно мучи зло које је чинио, само што увек морамо да имамо на уму чињеницу да он ниједног тренутка није жртва нити трагички јунак зато што свесно бира да чини зло и не каје се ниједног тренутка за оно што је учинио, већ у сну (дакле и у стању када је подсвест доминантна) жали што није починио још веће зло.¹⁹

„И док се тако мучи и срди што нема снаге да их ухвати и задржи, чује како му неко иза леђа говори:

– Требали сте их пећи, похватати па на жару . . . али сад је доцкан.

Бјесни од муке. То је требало: пећи!”²⁰

Маџар успева да пронађе сан и мир само након почињеног зла, као када напада фратре, рањава једног и потом га мрцвари. Међутим, што више чини зло, оно га више и прогања све док, у спирали насиља неумитно усмереној ка пропасти, и сам не страда. Андрић је велику пажњу посветио обликовању снова у којима се појављују слике из прошлости Мустафе Маџара које га прогањају и не дају му мирна сна. Први кошмарни сан који нам приповедач помиње одвија се непосредно након Бањалучког боја. После повратка у Добој Мустафи се у сну појављује деда, Авдага Маџар, али ми у приповеци немамо прецизне податке о значају његове појаве, већ само слутимо зашто јунак мора да напусти своју кућу и препусти се кретању у жељи да избегне ноћне море. Важно је на-

¹⁸ В. Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpkohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost, 1966.

¹⁹ В. Милан Алексић, *Зло као обележје свећа у приповећкама Иве Андрића*, у: Научни састанак слависта у Вукове дане, зборник радова, *Иво Андрић у српској и европској књижевности*, МСЦ, Београд, 2012, 41/2, 607–622.

²⁰ Иво Андрић, *Немирна година*, стр. 33.

гласити куда се Мустафа Маџар упутио зато што он иде према Сарајеву, односно према верској школи коју је завршио, а та школа има важну улогу у мотивацији јунака. Он у први рат одлази након завршене школе, а треба поменути да су ратови увек подстакнути и верским разлозима (Мустафин поклич: „На ђафира! На батила!”²¹ у Бањалучком боју то показује). Мустафа Маџар при уласку у Добој посматрачима више личи на побожна и учена путника него на ратника, а он, као и многи други јунаци у приповедном свету Иве Андрића, исказује изразиту верску нетрпељивост. Бес Мустафе Маџара првенствено је усмерен на хришћане, што се и види у тренутку када из Добоја креће ка Сарајеву. Приповедач наглашава да Маџар на путу напада и растерује хришћане са толиким бесом да ни Турци нису волели да га сретну на путу. Бес који управља Маџаровим поступцима је својевољан, као што својевољно чини сва злодела због којих се ниједног тренутка не каје. Таква врста острашћености, подстакнута на првом месту вером, односно верском нетрпељивошћу, и самог јунака одводи у пропаст јер му почињено зло мења не само личност и понашање, већ га и физички уништава онемогућавајући му одмор и сан. Андрићев приповедач током приповетке показује како несаница избежумљује Мустафу Маџара све док не престане да разликује сан од јаве. Недостатак сна мења јунакову перцепцију и изазива халуцинације, од сенки му се привиђају опасности, а на крају, на прагу циља, на периферији Сарајева, он долази у сукоб са људима у кафани јер му се учини да се спремају да га нападно. Пропаст јунаку доноси његово поимање поретка који влада у свету. Маџар осећа сопствену издвојеност у односу на свет, што је Милан Богдановић приметио још 1931. године пишући како Мустафина мисао *Свијет је њун ђада* „речито казује то гордо осећање надмоћи над животом”²². Овакво поимање поретка у свету код Мустафе Маџара се појавило усред Бањалучког боја када се налазио у издвојеном положају, између две војске обузете страхом, аустријске, која панично бежи у расулу, и турске, која је од страха застала пред сплавовима намештеним преко Врбаса. Он једино себе види изван свеопштег страха и због тога, касније у приповеци, оштро реагује на лажи Абдуселамбега који преувеличава своју улогу у Бањалучком боју преко сваке мере. На крају приповетке такво поимање поретка у свету Мустафи Маџару долази главе јер изговарањем своје мисли „И крштеног и некрштеног: свијет је пун гада”²³, он најпре скреће пажњу свих гостију у кахви на себе, а преварен полукошмарним стањем у коме је скоро обневидео, он потеже сабљу и тиме изазива напад који га одводи у смрт.

²¹ Иво Андрић, *Немирна јодина*, стр. 26.

²² Милан Богдановић, *Приповејке Иве Андрића*, Српски књижевни гласник, Нова серија, 1931, XXXIV, 1, стр. 62.

²³ Иво Андрић, *Немирна јодина*, стр. 38.

Никола Крилетић је јунак у две приповетке из ове збирке: „Дан у Риму“ и „Ноћ у Алхамбри“. У обе приповетке се приказује истоветна ситуација. Јунак улази у сукоб са власницима ресторана у којима пије, те заправо у оба случаја имамо свађу проузроковану алкохолом. Интересантно је да у оба случаја алкохол бива окидач за сукоб у коме се назире прави разлог за незадовољство јунака. Вино Николи Крилетићу појачава све жеље, па у приповеци „Дан у Риму“ он бахато привлачи пажњу жене за суседним столом, а потом се предаје сећању на неколико догађаја из живота. Сукоб са власником ресторана проузрокован је Крилетићевим одбијањем да заврши са пићем и напусти локал. Под дејством алкохола, он меша лик Италијана са ликом новинара са којим се у прошлости свађао. Крилетићу алкохол најпре подстиче појаву подсвесне жеље коју назиремо у његовим мислима: „Једна од оних вечери кад је цигарета слатка а вино питко, и нема жеља, сем једне велике која га испуњава свега, а сама по себи је радост.“²⁴ Али, нешто касније веселе подстакнуто вином замењује срџба и инатна увређеност: „Неразумљива му је и неописиво га љути туђина.“²⁵ На крају се појављује љутња на странце и туђину која открива скривену нетрпељивост према страном.

Истоветни механизам Андрић је користио и у приповеци „Ноћ у Алхамбри“ која је интересантна због тога што се једини пут у читавој збирци појављује приповедач који приповеда у првом лицу. На истоветан начин је дејство алкохола приказано као окидач заразно доброг расположења, а потом, на крају приповетке оно бива разлог за избијање скривеног незадовољства које куља из подсвести јунака. Никола Крилетић је неименованом приповедачу открио да је силом прилика задржан у Букурешту и да не успева да заврши посао због ког је допутовао и да за то криви румунску страну, у чему поново видимо Крилетићеву скривену нетрпељивост према странцима, да би на крају, дејство алкохола заправо отворило пут скривеној жељи да направи скандал.

Приповетка „Рзавски брегови“ често је била довођена у везу са романом *На Дрини ћуприја* јер је посматрана као својеврсни нуклеус из ког се касније развио роман. Она, истина, има неке особине хронике јер приказује сразмерно дуг временски период – целу аустроугарску окупацију Босне и Херцеговине, а посебно промене на бреговима који окружују Вишеград са источне стране. Међутим, један догађај у приповеци ипак заузима централно место јер се једино у њему појављују ликови чије особине су детаљније приказане. У питању је погибија газда-Недељка Ђукановића и његовог брата Милоја. Ђукановићи страдају за време Великог

²⁴ Иво Андрић, *Знакови*, Сабрана дела Иве Андрића, књ. 8, прир. Мухарем Первић, Петар Цацић, Просвета – Београд, Младост – Загреб, Свјетлост – Сарајево, Државна založba Словеније – Љубљана, Мисла – Скопје, Београд, 1976, стр. 36.

²⁵ *Истио*, стр. 38.

рата од руку шуцкора, нерегуларне аустроугарске милиције састављене од Турака и Цигана, претежно сиротиње. Разлог за убиство још једном је верска нетрпељивост, сада подупрта идејом о вери као вододелници нација. Колективна острвљеност појачана је алкохолом, те пијани шуцкори вешају двојицу браће само зато што су Срби. Газда-Недељко је испрва покушавао да избегне страдање молбама, али суочен са псовкама и силом, у њему се дешава изненадна промена и из њега пробија ирационални инат којим се супротставља даљим увредама. Андрић врло ефектно приказује промену наглашавајући и суштински разлог мржње – верску и националну нетрпељивост:

„– Немојте, људи . . . – молио је тихо и понизно, али га засуше псовкама и виком и стадоше да га гурају кундацима под конопац. Тада се он одједном окрену, испрси, вас се промијени, поцрвење му шија и набрекоше дамари, стиште песнице и стаде да виче на њих с висока као љутит домаћин и човјек који је толико година радио са свијетом и стицао углед, самосвијест и иметак.

– Зар тако, пси ниједни?!

– Јаваш, Недељко, наш је вакат дошо!

– Ваш?! Пху!

– Безбели; нема више Србије.

– Србија је била и биће опет, а ви ћете остат Цигани к’о и били.”²⁶

На завршетку приповетке приказана је рушилачка снага рата и исконска тежња враћања свега у првобитни облик, овде на примеру брегова са којих нестаје све страно, прављено и спремано за рат.

У приповеци „Љубав у касабџи“ као и у приповеци „Ћоркан и Швабица“ централни мотив је љубавна жудња, али сада дата са две тачке гледишта: Либер фон Леденика, хрватског племића и аустроугарског чиновника, са једне стране; и младе Јеврејке Рифке, са друге стране. На делу су различити приступи схватању љубави и различите судбине. За Ледника, веза са Рифком и није вођена љубављу, већ је за њега то невинна забава, флерт, начин да прекрати време док не успе да изрази премештај у Сарајево, али за Рифку, љубав је судбоносна сила која је обузима и приморава да чини и оно што је забрањено. За њу љубав постаје кобна када се породица умеша и када је ставе под надзор. Љубавна патња тада прераста у посебну врсту бунила налик на сан у којем не постоји ништа осим патње и грча.

²⁶ Иво Андрић, *Жељ*, стр. 162.

„Од оне ноћи Рифка стварно и не долази себи. Види шта се око ње ради, чује доктора, учитељицу и мајку, разабире како јој говоре, и сама рекне понеку ријеч, али све то као у сну. [...] Никако да се сјети љубави. Само Леденик, у бијелим панталонама, непрестано бјежи преко ограде. А послјије тога нема ништа до грч и овај мрак, у ком дажди неразумљива срамота на њу. Само да више не пада кроз тај мрачан и узак простор, да се заустави!”²⁷

Рифка, мучена бунилом и грчевима у њему, спас тражи у смрти и баца се у Дрину не видећи могућност да постоји нешто изван мрака који је притиска. Са друге стране, за Леденика вест о њеној смрти је само разлог за малу погруженост на путу за Сарајево.

Анализом приповедака из Андрићеве збирке из 1924. године дошли смо до особина приповедака које су, чини нам се, аутору биле основа за одабир. Без обзира на разноликост тематике или употребу различитих приповедачких поступака, у свакој од приповедака, видели смо, појављује се ауторов интерес да прикаже неки облик ирационалног у човеку. Било да је у питању верски занос који прераста у нетрпељивост код фра Марка, било Ћорканова љубавна жудња и пијанство које уклања све границе, болесни нагони и острвљеност у чињењу зла Мула Јусуфа и Мустафе Маџара, било да су у питању пијанства Николе Крилетића која побуђују инат и нетрпељивост према странцима, верска и национална нетрпељивост шуцкора уз садејство алкохола и ирационални инат газда-Недељка, или Рифкино трагично страдање због љубавног заноса, увек је у питању усмереност на процесе у дубини човековог бића, скривене у подсвести и обележене одсуством рационалног. Сва поменути стања која су од пресудног значаја за ликове који их проживљавају суштински су ирационална. Андрић тако дели са својим савременицима интерес да се у књижевном делу прикаже све оно што се налази у унутрашњости човековог бића. Тако и њега интересују различити облици ирационалног, као и на пример Станислава Кракова, који у приповеткама велику пажњу посвећује лудилу или халуцинацијама изазваним бунилом. Наравно, различити писци су ирационално приказивали на другачије начине у фикционалним световима књижевних дела, позорница на коју се постављају догађаји је такође различита (Андрића је прошлост више привлачила од садашњости), али интерес према подсвести и ирационалном је идентичан. Иво Андрић је и сам поменуо ову врсту стваралачког интересовања у писму упућеном Зденки Марковић из Букурешта од 14. 4. 1922. године:

---

²⁷ Иво Андрић, *Јелена, жена које нема*, стр. 178.

„Озбиљно мислим да се вратим у земљу и настаним у Београ или Сплиту и ако још не знам и не видим како. Дотле ћу исписати све ово турско и ирационално што имам и онда ћу се опет дати на стари посао. Свијет нас увијек суди по плодовима а никад по напорима и тежњама и за то ће увијек у човјеку бити жива мисао и жеља за Богом који би све видио, све разумио и све опростио. И само она умјетност која садржи ма нешто и ма у ком облику од те тежње, остаће, а све ће остало проћи као модни журнал.”²⁸

Имамо ли на уму интерес за приказивање подсвести и различитих облика ирационалног понашања, биће нам јаснији пишчев одабир приповедака, а збирка ће нам се указати као много више хомогена целина него што је то било на први поглед јер ће нам бити јасно да постоји средиште око кога су груписане све приповетке које је Андрић одабрао за ову збирку.

Композиција збирке је такође, на први поглед, загонетна, јер приповетке нису груписане према сличним темама, нити хронолошки. Иво Андрић је очигледно приповетку „Мустафа Маџар“ поставио на централно место збирке и у односу на њу је распоредио остале приповетке. У првом делу збирке налазе се приповетке чија је радња смештена у време пре аустроугарске окупације Босне и Херцеговине, док се у другом делу збирке налазе приповетке са радњом смештену у време после окупације. Једини изузетак представља приповетка „Ћоркан и Швабица“ јер су догађаји описани у њој смештени у време након уласка аустроугарске војске у некадашњу област Турског царства, али је заправо кључна тематска окосница приповетке везана за приказивање Ћоркановог севдаха, односно кара-севдаха, што ову приповетку приближава другим приповеткама из првог дела збирке, оним које приповедају о прошлости, а удаљава је од приповедака из другог дела збирке које обухватају догађаје од Берлинског конгреса до првих година након Великог рата. Упоређивањем поступака Андрићевих јунака који се налазе у сличним позицијама, а реагују потпуно другачије (нпр. Ћоркан и Либер фон Леденик) још јаснија нам бива разлика у времену и односу јунака према животу. На овај начин је Иво Андрић поставио, чини нам се, композицију збирке, а претпостављамо да је извесну улогу морало имати и обраћање на чисто техничку страну у ређању приповедака и према њиховом обиму, односно броју страница како би се складно уклопиле у целину. У спрези ових параметара треба посматрати композицију Андрићеве прве збирке приповедака.

²⁸ *Андрићева писма Зденки Марковић*, Свеске Задужбине Иве Андрића, прир. Мирослав Караулац, 1994, XII–XIII, бр. 9–10, стр. 152.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Милан Алексић, „Зло као обележје света у приповеткама Иве Андрића“, у: Научни састанак слависта у Вукове дане, зборник радова, *Иво Андрић у српској и европској књижевности*, МСЦ, Београд, 2012, 41/2, 607–622.

Андрићева џисма Зденки Марковић, Свеске Задужбине Иве Андрића, прир. Мирослав Караулац, 1994, XII–XIII, бр. 9–10, 55–193.

Милан Богдановић, „Приповетке Иве Андрића“, *Српски књижевни гласник*, Нова серија, 1931, XXXIV, 1, 58–64.

Радован Вучковић, *Велика синџеза*, Београд, Ниш: Киз алтера, Филозофски факултет, 2011.

Радивоје Микић, „„Мрачајски прото” и „Мустафа Маџар” – генеза једног типа књижевног јунака“, Научни састанак слависта у Вукове дане, зборник радова, *Иво Андрић у српској и европској књижевности*, Београд, МСЦ, 2012, стр. 27–40.

Никола Мирковић, *Иво Андрић*, Београд: С. Б. Цвијановић, 1938.

Иво Тартаља, *Приповедачева естетика*, Београд: Нолит, 1979.

Петар Џацић, *Митско у Андрићевом делу*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1995.

Tihomir Brajović, *Groznica i podvig*, Beograd: Geopoetika, 2015.

Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpkohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost, 1966.

Milan Aleksić

ANDRIĆ'S FIRST COLLECTION OF NARRATIVES – SELECTION AND COMPOSITION

S u m m a r y

The paper analyzes selection of novellas that Ivo Andrić made for his first collection published in 1924. under the title *Pripovetke* in prestige edition „Kolo” of Serbian very respectable publisher „Srpska književna zadruga”. Our analysis pointed out characteristics of these novellas that made bond between one another into a compact collection. Different types of irrational behavior are represented in each and every one of these novellas and that is the main, but not very exposed, feature that connects them. We pointed out every different type of irrational behavior in every novella and we also pointed a possible way that Ivo Andrić took in composing and arranging this collection.

